

مقاله پژوهشی

مدرنیته و تأثیرات آن بر معماری مساجد معاصر ایران

سید احسان موسوی^{۱*}، محسن گلریز^۲

۱. گروه معماری، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

ehsan_mousavi0@yahoo.com

۲. گروه معماری، دانشگاه شهاب دانش، قم، ایران.

Mohsenarchitect64@gmail.com

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۲/۱۱/۱۵]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۲/۹/۴]

چکیده

در دوران معاصر یکی از بارزترین خصایص فرهنگی فلسفه معاصر پدیده مدرنیته و به‌عنوان سبک، تفکر مدرنیسم است. معماری مدرن، که بر اساس تحول در جوامع سنتی، صنعتی شدن و تغییر نحوه زندگی و دیدگاه‌های مردم در غرب شکل گرفته، سبکی است که بیش از دیگر سبک‌های معماری غرب بر معماری و شهرسازی ایران تأثیرگذار بوده است. این نگاه مدرن و در ادامه آن معماران مدرن و آکادمیک نسل جدید بر روی طراحی بناها، از جمله طراحی مساجد تأثیر فراوانی داشته است. یکی از این مهم‌ترین تأثیرات، تغییر در فرم و فضاهای بنا در دوران معاصر است. در این میان تنوع و الگوهای ایده پردازانه در طراحی بسیار زیاد هستند و نمی‌توان مساجد را واجد خصوصیات شکلی خاصی دانست. این مقاله در صدد است به بازشناسی گرایش‌های طراحی مساجد در دوران معاصر با نفوذ مدرنیته به این‌گونه طراحی‌ها بپردازد و با شناسایی شاخص‌ها و با توصیف و تحلیل طراحی به‌نوعی به طبقه‌بندی آن‌ها پرداخته است. روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و اسنادی است. درنهایت مبتنی بر بررسی‌های انجام شده این‌گونه می‌توان اذعان داشت برخی آثار ویژه در معماری (همچون بناهای نیایشگاهی) از هسته‌های پایدار برخوردارند که فراتر از زمان هستند که می‌توان آن را همان روح و کالبد اثر تقلی نمود.

واژگان کلیدی: معماری مدرن، طراحی مسجد، مساجد مدرن، نفوذ مدرنیته.

۱- مقدمه

بنای مسجد دربردارنده رسالت دینی و اجتماعی بسیار مهمی است. معماری مسجد به گونه‌ای سیر تحولات و تغییرات ایجاد شده در شیوه زندگی جوامع مسلمان را نشان می‌دهد؛ و نمایانگر عمق برداشت‌های فرهیختگان و سازندگان هر زمان از جوهره ذهنیت و ایمان جامعه مسلمان معاصر آن است. از این حیث بنای مسجد می‌تواند جایگاه و درجه تمدن و همچنین میزان و ماهیت جهان‌بینی مسلمانان هر عصر را پیش چشم قرار دهد. در عصر معاصر با نفوذ مدرنیته به جامع ایران نه تنها در طراحی بناهای عمومی و خصوصی تأثیر فراوان خود را نشان داده بلکه در رفتار و سبک زندگی مردمان هم تأثیر بسزایی دارد. هدف از پژوهش حاضر این است تا با نگاهی کوتاه به ظهور مدرنیته و معماری مدرن در ایران به بررسی نفوذ آن بر طراحی مساجد در دوره ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰ شمسی پرداخته شود که برای نمونه از توصیف و تحلیل مساجد شاخص در هر دهه استفاده شده است.

۲- مرور مبانی نظری و پیشینه

جهت ورود به پیشینه بحث مناسب است که بررسی تأثیرات مدرنیته بر معماری اسلامی و خاصه مساجد آغاز مورد توجه قرار گیرد. مساجد به‌عنوان نمادی از معماری اسلامی، همواره نقش مهمی در بازتاب و تجلی ذات خداوند متعال و فرهنگ اسلامی داشته‌اند. در دوران معاصر، با ورود مدرنیته و تأثیرات ناشی از آن، تغییراتی در فرم و محتوای مساجد به وجود آمده است که نیازمند بررسی دقیق است (قاسمی و افشاری، ۱۴۰۱).

یکی از جنبه‌های تأثیر مدرنیته بر معماری مساجد، تغییر در فرم و ساختار فضایی آن‌ها است. در گذشته، مساجد به‌عنوان بیوت الله نه تنها مکان‌های مذهبی بلکه محوری برای تجمعات اجتماعی و سیاسی جوامع اسلامی بودند؛ اما در دوران معاصر، با تغییرات در معماری و کم‌رنگ شدن برخی از ویژگی‌های سنتی، هویت مساجد به‌نوعی تحت تأثیر قرار گرفته است. این امر به‌ویژه در ایران که همواره شکوهمندترین نمونه‌های مساجد اسلامی را دارا بوده است، بیشتر به چشم می‌خورد (مجتهدزاده و نام‌آور، ۱۳۹۱).

در معماری سنتی اسلامی، جهت قبله و تنظیم فضایی مسجد به گونه‌ای بوده است که حرکت از ورودی تا محراب یک مسیر معنوی را تداعی می‌کرد. این ساختار نه تنها تسهیل‌کننده عروج معنوی بلکه نشان‌دهنده نظم الهی بود. باین‌حال، در مساجد معاصر به دلیل تأثیرات مدرنیته و تغییر در الگوهای معماری، این سلسله‌مراتب حرکتی و توجه به جهت قبله تا حدودی نادیده گرفته شده است (موسوی و قوچانی، ۱۴۰۱).

علاوه بر تأثیرات فضایی، مدرنیته تغییراتی را نیز در مواد و روش‌های ساخت مساجد ایجاد کرده است. در دوران قاجار، با تأثیر از معماری غربی و گسترش مدرنیسم، رویکردهای مختلفی در معماری معاصر ایران پدید آمد که در طراحی مساجد نیز بازتاب یافت. برخی از مساجد معاصر با حفظ اصول و معیارهای سنتی و تلفیق آن با نوآوری‌ها، توانستند ارتباط میان گذشته و حال را به‌خوبی حفظ کنند، اما برخی دیگر با تغییرات بیش‌ازحد در ساختار و تزئینات، از اصالت معماری اسلامی فاصله گرفتند (حداد و فروتن، ۱۳۹۷).

بررسی نمونه‌های مساجد معاصر نشان می‌دهد که مدرنیته بر تمامی جنبه‌های معماری مساجد تأثیرگذار بوده است، از فرم و فضاسازی گرفته تا انتخاب مصالح و روش‌های ساخت. این تأثیرات باعث شده است که مساجد نوگرای معاصر ایران با گونه‌شناسی متنوعی مواجه شوند که هر یک تلاش کرده‌اند تا با نوآوری و تغییرات در طراحی، نیازهای جدید جوامع اسلامی را پاسخ دهند (عسگری و محمدی‌سالک، ۱۴۰۰).

با توجه به تغییرات فضایی و کالبدی ناشی از مدرنیته، ضروری است که معماران و طراحان به دقت به مطالعه و بررسی نمونه‌های موفق مساجد معاصر بپردازند و با استفاده از اصول سنتی اسلامی، طراحی‌هایی متناسب با نیازهای معاصر و همچنین حفظ هویت اسلامی ارائه دهند. نتایج این بررسی‌ها می‌تواند به تدوین و ارتقاء طراحی مساجد معاصر کمک کند و موجب شود که این بناها همچنان بازگوکننده تعالیم اسلامی و هویت فرهنگی باشند (قاسمی و افشاری، ۱۴۰۱).

مدرنیته به معنای نوگرایی و تازگی است و به‌عنوان یک وضعیت تاریخی و فلسفی به تغییرات اساسی در نگرش انسان‌ها نسبت به جهان و زندگی اشاره دارد. این وضعیت با تمرکز بر غلبه عقل انسانی بر باورهای سنتی و رشد اندیشه‌های علمی و فلسفی آغاز شد. فرهنگ در این دوره به یک صنعت تبدیل شد و تولید و مصرف انبوه به‌عنوان عوامل اصلی در تغییر هویت فردی و اجتماعی شناخته شدند. تغییرات بنیادی در نگرش انسان‌ها نسبت به جایگاهشان در جهان از مهم‌ترین پایه‌های مدرنیته به شمار می‌آید (احمدی، ۱۳۷۷؛ مزینی، ۱۳۷۶).

معماری مدرن به‌عنوان یک پاسخ به نیازهای جدید زندگی شهری و صنعتی، با الهام از نوگرایی و بازآفرینی هنرمندانه سده‌های نوزدهم و بیستم شکل گرفت. این سبک معماری که به‌عنوان یک حرکت ضد مکعبی شناخته می‌شود، از مفاهیم جدیدی همچون فضاهای باز، استفاده از تکنولوژی‌های جدید و دوری از تزئینات تاریخی بهره می‌برد. معماری مدرن به دور از سنت‌های گذشته و با نگاه به آینده طراحی شده و به نمایش پیشرفت انسانی و استفاده از مصالح جدیدی همچون بتن، فولاد و شیشه می‌پردازد (Cumpp، ۱۹۹۹).

مدرنیته اصول فکری متعددی دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به تجربه‌گرایی، انسان‌مداری، لیبرالیسم، رشد فناوری و فردگرایی اشاره کرد. تجربه‌گرایی به معنای توجه به تجربه به‌عنوان روش اصلی مطالعه در علوم طبیعی و انسانی است، درحالی‌که انسان‌مداری بر محوریت انسان در تمامی عرصه‌ها تأکید دارد و عقل‌گرایی به اعتقاد به توانایی عقل در اداره زندگی بدون نیاز به وحی و آموزه‌های الهی اشاره دارد. لیبرالیسم و سکولاریسم نیز به معنای آزادی‌خواهی خارج از چهارچوب دین و حاکمیت علمی و غیردینی است (قبادیان، ۱۳۸۲).

روند شکل‌گیری مدرنیته در ایران به‌صورت تدریجی و تحت تأثیر معماری و شهرسازی غربی آغاز شد. این روند با تقلید از معماری مدرن غرب و تغییرات اساسی در ساختار شهرها و شیوه‌های زندگی همراه بود. در ایران، این تغییرات بیشتر به‌صورت تقلید از معماری مدرن غرب و به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید صورت گرفت که با نقص‌های فراوان در زیرساخت‌های فنی و عدم وجود کامل زیرساخت‌های مدرنیته همراه بود (قبادیان، ۱۳۹۲).

معماری ایران در دوره قاجاریه تحت تأثیر مدرنیته و معماری غربی قرار گرفت، اما این تأثیرات به‌صورت تقلیدی و بدون نوآوری خاصی به کار گرفته شدند. معماری این دوره به‌عنوان یک سبک انحطاطی شناخته می‌شود که در آن از عناصر معماری سنتی ایران و معماری غرب تقلید شده و فاقد پویایی لازم برای خلق آثار برجسته بود (پیرنیا، ۱۳۶۹). با این حال، معماری مدرن در ایران از اواخر دوره قاجاریه با احداث بناهایی همچون میدان توپخانه و محله دولت در تهران آغاز شد و به تدریج به سایر مناطق کشور گسترش یافت. در این بین استفاده از انگاره‌های تاریخی و مباحث سنتی در طراحی معماری ابنیه جمعی مورد توجه است. الگوگیری‌هایی تاریخی که به دلیل استمرار خود، در مداخلات طراحی به شکل آگاهانه یا ناآگاهانه جلوه یافته است (عسگری و محمدی‌سالک، ۱۴۰۰).

معماری در دوره پهلوی نیز به دو دوره مشخص پهلوی اول و پهلوی دوم تقسیم می‌شود. در دوره پهلوی اول، معماری تحت تأثیر مستقیم معماری مدرن و نئوکلاسیک اروپا قرار گرفت و به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید و مصالح مدرن در طراحی بناها از ویژگی‌های بارز این دوره بود. در دوره پهلوی دوم، معماری ایران به سه بخش مشخص تقسیم شد: نوپردازان که از مکتب باهاوس و مدرنیسم پیروی می‌کردند، نو سنت‌گرایان که به بازآفرینی ارزش‌های معماری بومی علاقه‌مند بودند و حالت‌گرایان که به تقلید کامل از معماری مدرن جهانی می‌پرداختند (حبیبی، ۱۳۸۴؛ بانی مسعود، ۱۳۸۸).

با تأثیر مدرنیته بر معماری ایران، چند مسجد مدرن برای اولین بار در دوره پهلوی ساخته شد. این مساجد برخلاف مساجد سنتی فاقد اجزاء و نمادهای سنتی بودند و با کالبد و عناصر ساختمانی جدیدی ظاهر شدند که نشان‌دهنده ترکیب مدرنیته با سنت در معماری مذهبی ایران بود (قبادیان، ۱۳۹۲). از سویی دیگر، این مطلب حائز توجه است که کیفیت‌بخشی به فضای کالبدی در معماری فضاگرا و کالبدگرای ایرانی، مسئله‌ای پیوسته و مورد توجه معماران ایرانی است که در زیبایی یا عملکرد تعریف شده معماری مدرن محدود نشده است (عسگری و محمدی‌سالک، ۱۴۰۰). این تغییرات نشان از تلاش برای تطبیق معماری با نیازهای جدید و تأثیرات فرهنگی و اجتماعی مدرنیته بر ساختارهای مذهبی در ایران دارد.

الف) مسجد دانشگاه تهران: مسجد دانشگاه تهران یکی از اولین مساجدی بود که کالبدی مدرن برای طرح آن به کار برده شد. این مسجد توسط عبدالعزیز فرمانفرمانیان طراحی و بین سال‌های ۱۳۳۶ تا ۱۳۴۵ اجرا شد. مسجد دانشگاه دارای گنبد، گنبدخانه، حیاط و یک جفت مناره است ولی برخلاف مساجد گذشته، این نمادهای سنتی به صورت مدرن و انتزاعی در این بنا طراحی شده است. ساختمان مسجد به خاطر جهت قبله، نسبت به محور اصلی دانشگاه، ۴۵ درجه چرخیده است. به طریقی که وتر مربع اصلی شبستان مسجد و قسمت آب‌نما و محوطه‌سازی بر محور شمالی، جنوبی دانشگاه استوار است.

ویژگی‌های معماری بنا:

گنبدخانه مسجد به شکل یک مکعب مستطیل است با یک گنبد ساده با ارتفاع کم بر روی آن.

• عدم نمایش گنبد به‌عنوان یک شاخص در نمای خارجی بر خلاف مساجد سنتی ایران.

ستون‌های مورب گنبدخانه جهت تحمل بار گنبد.

دو مناره استوانه‌ای به‌صورت انتزاعی از مناره‌های سنتی.

استفاده از شاخص معماری اسلامی، کاشی هفت‌رنگ با خط ثلث.

پرهیز طرح از ایجاد انتظام فضایی مفصل و پیچیده و حذف عناصری از قبیل دروازه ورودی، هشتی، ایوان‌های چهارگانه و ...

(امری که در مدرن کردن مسجد تأثیر به‌سزا داشته است) (باور، ۱۳۸۸).

ب) مسجد حضرت امیر علیه السلام: این مسجد در سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۰ توسط امیر نصرت منقح و یوسف شریعت زاده طراحی شد. این

مسجد نسبت به مسجد دانشگاه تهران مدرن‌تر و از نمادهای سنتی کمتری بهره برده است. این مسجد فاقد گنبد، ایوان و رواق است و

به جز تزیینات کاشی‌کاری، نماد سنتی دیگری در این مسجد به کار نرفته است.

ویژگی‌های معماری بنا:

• نمود معماری بنا از خارج مسجد.

گنبد مکعبی به‌صورت دندان‌های و ایجاد حجمی که همان حرکت رو به آسمان را نشان می‌دهد. (باور، ۱۳۸۸). تک مناره به‌صورت

پلکانی و تندیس‌های متفاوت با مناره‌های سنتی (در این مسجد نمایش «وسیله» ای برای بالارفتن، جانشین «مفهوم» صعود شده

است).

II به این ترتیب با آنکه طراح ایده استقرار منار به نحوی شاخص و به‌عنوان نشانه‌ای برای مسجد را از الگوی سنتی مسجد سازی وام گرفته ولی در انتخاب نحوه ترکیب آن با باقی عناصر از تفکری کاملاً مدرن پیروی می‌کند.

استفاده از کاشی، آجر و موزاییک و سنگ مرمر و تراورتن در ساخت بنا.

ج) مسجد الجواد: این مسجد در اوایل دهه ۱۳۵۰ توسط مصطفی بزرگ ابراهیمی در میدان هفت تیر تهران طراحی و ساخته شده است. این مسجد به‌صورت کاملاً مدرن ساخته شده و فاقد هرگونه گنبد و مناره، حیاط مرکزی و رواق که از عناصر اصلی مسجد در معماری ایرانی اسلامی بوده است، است. بر روی بدنه خارجی بنا به‌جز گره چینی بالای پنجره‌ها هیچ‌گونه تزیینات سنتی وجود ندارد. ویژگی‌های معماری بنا:

نخستین مسجد طراحی شده به‌صورت کاملاً مدرن و بدون هیچ یک از عناصر اصلی شکل‌دهنده مسجد در ایران.

اگر نام الله و نام مسجد از بالای ساختمان حذف شود تشخیص این بنا به‌عنوان مسجد ممکن ناپذیر خواهد بود.

بنا به شکل تندیس منشوری دوازده ترک و مرتفع است.

کشیدگی بنا، پنجره‌های عمودی و قامت مرتفع، یادآور کلیساهای گوتیک.

یکی از انتزاعی‌ترین عبادتگاه معمارانه در ایران.

طراحی به‌شدت حجمی، فرم گرا و برونگرا.

د) مسجد حضرت ابراهیم: مسجد حضرت ابراهیم در نمایشگاه بین‌المللی تهران تلفیقی از سبک‌ها و نمادهای معماری اسلامی است. به دلیل حضور بازدیدکنندگان کشورهای و مذاهب مختلف در محل نمایشگاه، اسم مسجد به نام ابراهیم است و معماری آن تلفیقی از معماری اسلامی در سرزمین‌های گوناگون شکل گرفته است. بدنه این مسجد یک مکعب مستطیل سیاه رنگ، مشابه کعبه مکرمه است. تک مناره مرتفع مسجد به شکل مناره عظیم مسجد جامع سامره در عراق است. ورودی مسجد به شکل گنبد دانیال نبی در شوش بر بالای بدنه اصلی قرار دارد. ایده طرح مسجد، انطباق آن با فرهنگ‌های مختلف ایران و جهان است. کعبه، گنبد دانیال نبی، قوس جناغی، تک مناره آتشکده فیروزآباد (شهر گور) و تزییناتی چون کاشی‌کاری، گره چینی، مقرنس و خطاطی نمادهایی است که به شکلی نوین در طرح بنا لحاظ شده است (قبادیان، ۱۳۹۲).

مسجد به شکل بنایی شاخص و متمایز از ساختمان‌های مجاور، در کنار دریاچه مرکزی نمایشگاه قرار دارد. یک آب‌نمای مستطیل شکل بزرگ بر روی محور ورودی مسجد جانمایی شده است. تک مناره به‌صورت بنایی مستقل در پشت مسجد بنا شده. این طرح توسط شهرام آلبا در سال ۱۳۶۹ صورت گرفته است.

ویژگی‌های معماری بنا:

- فرم و شکل بنای اصلی با الهام از خانه کعبه طراحی گردیده.

گنبد اصلی مسجد با الهام از مقبره دانیال نبی در شوش ساخته شده است.

ورودی مسجد اقتباسی از سردر مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان است.

نمای زیر گنبد اصلی مسجد با الهام از مسجد گوهرشاد و مجموعه ابراهیم‌خان کرمان است.

نمای زیر دو گنبد کناری داخل مسجد با الهام از گنبد شاه نعمت‌الله ولی در کرمان به‌صورت یزدی بندی است.

- محراب مسجد به‌صورت مقرنس با ترکیبی از کاشی‌کاری معرق و معقلی اجرا شده است.

مناره مسجد الگو گرفته از منار معروف شهر سامرا است (سلطان‌زاده، ۱۳۸۹).

مسجد حضرت ابراهیم تلفیقی از نمادهای به‌روز شده معماری دوران اسلامی در کشورهای مختلف در عصر معاصر است (قبادیان، ۱۳۹۲).

ه) مصلاهی امام خمینی تهران: مصلاهی امام خمینی تهران در جنوب تپه‌های عباس‌آباد واقع است. مطالعات اولیه مکان‌یابی و مشخصات طرح از سال ۱۳۶۱ آغاز شد. در سال ۱۳۶۴ مسابقه بین‌المللی برای طرح معماری آن برگزار شد. سرانجام در سال ۱۳۶۵ طرح پرویز مؤید عهد به‌عنوان طرح برنده اعلام شد. این بنا جزو یکی از بزرگ‌ترین ساختمان‌های مذهبی از نظر وسعت و حجم کاری است که تاکنون در کشور اجرا شده است. طول ساختمان حدوداً ۵۰۰ و عرض آن ۴۰۰ متر است. این ساختمان یک بنای عظیم با سازه فلزی و بتونی است ولی خصوصیات شیوه اصفهانی مثل گنبدها و گلدسته‌ها، حیاط مرکزی چهار ایوانی، تزیینات کاشی‌کاری، گچ‌بری و چوب‌بری با طرح‌های اسلیمی و گره چینی در نماها و بخش‌های مختلف این بنا بارز است. قوس‌های ساختمان عمدتاً جناغی است اما از قوس‌های نیم‌دایره (شیوه تهرانی) و سهمی (شیوه پارتی و خراسانی) نیز استفاده شده است. ارتفاع زیاد ساختمان، یادآور شیوه آذری است. دال‌های بتنی به‌صورت پس‌تنیده، دهانه‌های بزرگ و وسیع را برای این ساختار عظیم ممکن ساخته است. یکی از بزرگ‌ترین انتقادات و معایب این مسجد عدم تبعیت از اصل پرهیز از بیهودگی در معماری ایرانی اسلامی و صرف هزینه‌های بسیار گزاف برای ساخت آن است.

ویژگی‌های معماری ایرانی اسلامی رعایت شده در طرح:

طرح گنبدها و گلدسته‌ها با بهره‌گیری از شیوه اصفهانی.

حیاط مرکزی و طرح اصلی مسجد به‌صورت چهار ایوانی.

به‌کارگیری تزیینات معماری اسلامی از قبیل کاشی‌کاری، گچ‌بری، مقرنس، چوب‌بری با طرح‌های اسلیمی و گره چینی.

استفاده از قوس‌های جناغی و همچنین قوس‌های نیم‌دایره و سهمی به شیوه پارتی، خراسانی و تهرانی.

و) مسجد شهرک قدس: تاریخچه ساخت بنای این مسجد و مجموعه متعلق به آن به سال ۱۳۷۰ هجری شمسی برمی‌گردد. زمینی به مساحت ۶۰۰۰ متر مربع با ساختمان محقر داخل آن که در این زمان با عنایت امام جماعت مسجد و ریاست مرکز امور مساجد تصمیم به اصلاح و نوسازی آن گرفته شد. در سال ۱۳۷۲ نقشه‌های مسجد توسط مهندس طوسی طراحی و اجرای طرح به مهندس شفیع‌پور واگذار گردید و در سال ۱۳۷۴ به بهره‌برداری رسید.

این مسجد به عنوان مسجد برگزیده کشوری انتخاب گردیده است.

ویژگی‌های معماری بنا:

به وجود آوردن حس وحدت، حضور و تمرکز در نمازگزاران.

استفاده از نشانه‌های فرهنگی، نمادها و فرم‌های سنتی.

تبعیت فضاهای اصلی مسجد از هندسه منظم و راست گوشه و طراحی فضاهای جنبی با هندسه‌ای متناسب با پتانسیل‌های زمین که مثلثی شکل و دارای اختلاف سطح زیاد بوده است.

استفاده از گنبد بتنی با فرمی متناسب با ویژگی‌های مصالح و روش ساخت با خیز کم و در تضاد با سردر رفیع.

پرهیز از تعدد نقاط عطف و استفاده از تقارن در طراحی شبستان برای ایجاد تمرکز در نمازگزاران.

استفاده از روشنایی یکنواخت و ملایم و نورهای غیرمستقیم.

طرح نمای مسجد به‌گونه‌ای که در عین درون‌گرا بودن، نقش عنصری شاخص را نیز در شهر ایفا کند.

تنظیم سلسله‌مراتب عرصه‌ها به‌صورت متعادل و بدون ایجاد دسترسی‌های پیچیده و مبهم.

استفاده از عناصر و تزیینات معماری اسلامی از قبیل مقرنس، کاشی‌کاری، کاشی معرق در پیوند با معماری مدرن و با سبکی جدید.

استفاده از فناوری‌های مدرن ساخت، از قبیل استفاده از سازه‌های چادری برای سقف‌های ایوان و حیاط.

افزودن عناصر مدرنی همچون سالن اجتماعات، رستوران، بانک و ... به فضاهای مسجد.

استفاده از عناصر سنتی از قبیل حیاط، گنبدخانه، مناره، شبستان‌های جانبی، ایوان.

ز) مسجد ولیعصر: این مسجد که در سائیتی در مجاورت تئاتر شهر و در ضلع جنوبی پارک دانشجو قرار گرفته است نخستین بار در سال ۱۳۸۳ طراحی آن توسط شهردار وقت تهران به دکتر عبدالحمید نقره‌کار سپرده شد که طراحی آن با پایبندی تام به اصول و شکوه معماری اسلامی ایرانی و بالاخص معماری نیایشگاه‌ها صورت پذیرفت. طرح اولیه به دلیل عظمت زیاد طرح مورد اعتراض هنرمندان و اهالی هنر واقع شد که معتقد بودند نباید ساختمانی بلندتر و باشکوه‌تر از ساختمان تالار شهر در اطراف تالار ساخته شود ولی شهرداری تهران بدان اعتنا ننمود. عملیات خاک‌برداری و اجرا بر مبنای نقشه‌های ارائه شده تا طبقه همکف ادامه یافت تا اینکه در این مرحله پس از تغییر شهردار تهران، عملیات ساختمانی متوقف و طراحی و اجرای مجدد آن به گروه مهندسی مشاور حرکت سیال به مدیریت رضا دانشمیر و همسرش کاترین اسپریدونوف واگذار گردید. طرح جدید بر اساس پیش‌فرض‌ها و مبانی معماری مدرن و غربی و غیراسلامی، پیش‌بینی و تبدیل به فرآیندی غیرقابل قبول و مغایر بدیهیات اولیه طراحی مسجد و اصول نظری و احکام عملی آن طراحی و اجرا شده است که به چند مورد از آن‌ها اشاره خواهد شد (نقره‌کار، ۱۳۹۳).

در ایده طراحی ارائه شده توسط طراح فرض شده است که ساختمان تئاتر شهر یک اثر تاریخی و میراث فرهنگی است و باید شأن تاریخی آن حفظ و تا فاصله‌ای دور حریم آن حفظ شود.

حجم کلی بنا شباهت زیادی به سجده کردن بنای مسجد در مقابل تئاتر شهر دارد که حاصل یک برش عمودی به طرح قبلی (جهت کاهش ارتفاع مسجد تا حد پایین‌تری از ساختمان تالار شهر) است.

در مساجد سنتی ایران، یکی از مهم‌ترین عناصر خارجی بنا درب ورودی آن است که همچون طاق نصرتی سر برآورده و پر گشوده، نهایت تواضع و مهمان‌پذیری را برای ورود انسان‌ها به داخل بنا، به نمایش می‌گذارد درحالی‌که ورودی‌های تعبیه شده در طرح این مسجد هیچ‌یک از این ویژگی‌ها را نداشته و بیشتر به‌گونه‌ای متضاد عمل می‌نماید. طراحی یک ورودی حلزونی، تاریک، سربسته برای یک مسجد این تضاد را به رخ می‌کشد.

طراحی مسجد دارای هندسه موجی و سیال است که مانع ایجاد حس تمرکز در فضای شبستان می‌شود و این در حالی است که عملکرد اصلی شبستان مسجد دعا و نیایش و حضور قلب و سیر در انفس انسان‌ها است.

عدم وجود کوچک‌ترین آرایه، نماد و عنصری در نما که مشخص کند این بنا مربوط به یک مسجد است و فقدان هرگونه بهره‌برداری از تجربیات عظیم معماری اسلامی.

۳- روش‌شناسی

در این تحقیق، به‌منظور بررسی تأثیرات مدرنیته بر معماری مساجد معاصر ایران، از روش تحقیق کیفی و رویکرد تفسیری-تحلیلی استفاده شده است. داده‌های تحقیق عمدتاً از منابع کتابخانه‌ای، مشاهدات میدانی و تحلیل اسنادی شامل نقشه‌ها، عکس‌ها و اسناد معماری جمع‌آوری شده‌اند. نمونه‌های مورد بررسی شامل مساجدی است که در دوره معاصر و با تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم از مدرنیته طراحی و ساخته شده‌اند. برای تحلیل داده‌ها، ابتدا مساجد معاصر انتخاب شده و سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا و مقایسه تطبیقی، عناصر مختلف معماری مانند گنبد، مناره، تزیینات و محوطه‌سازی مساجد مورد مطالعه قرار گرفته است. در این تحقیق، با بهره‌گیری از جداول و تحلیل‌های دقیق، به توصیف و تحلیل هر یک از مساجد پرداخته شده است تا به بررسی دقیق تأثیرات مدرنیته بر آن‌ها بپردازد. برای تضمین پایایی و روایی نتایج، از تکنیک‌های مختلفی مانند تحلیل‌های هم‌زمان چندین نمونه، بررسی تطبیقی بین مساجد و بررسی نتایج با دیگر تحقیقات معتبر در حوزه معماری اسلامی استفاده شده است. همچنین، به‌منظور اطمینان از صحت نتایج، تحلیل‌ها و تفسیرهای ارائه شده توسط متخصصان و کارشناسان معماری بازبینی و اصلاح شده‌اند. این تحقیق

تلاش کرده است تا با بررسی تغییرات و تطورات معماری مساجد در دوره معاصر، نگاهی جامع و مستند به چگونگی تطبیق این بناهای مذهبی با اصول مدرنیته ارائه دهد و هم‌زمان پیوندها و تفاوت‌های آن‌ها را با معماری سنتی اسلامی مورد بررسی قرار دهد.

۴- یافته‌ها

چنانچه در مبانی نظری این مقاله اشاره شد، نمونه‌های مختلفی از مساجد معاصر ایران مورد بررسی قرار گرفته‌اند. این مساجد که در بازه زمانی متفاوتی ساخته شده‌اند، از معماری سنتی اسلامی تا نوآوری‌های مدرن، دارای تنوع زیادی در طراحی و ساختار هستند. بررسی این نمونه‌ها نشان می‌دهد (جدول ۲) که چگونه معماران ایرانی در طول دهه‌های مختلف، به استفاده از عناصر مدرن در طراحی مساجد پرداخته‌اند. در این جداول، ویژگی‌های معماری هر مسجد از جمله محور قبله، نوع گنبد، مناره، تزئینات و محوطه مسجد مورد تحلیل قرار گرفته است. به طور مثال، مسجد دانشگاه تهران که توسط عبدالعزیز فرمانفرمانیان طراحی شده است، با توجه به تغییرات در جهت قبله و استفاده از عناصر مدرن مانند گنبد تخت و مناره استوانه‌ای، به‌عنوان یکی از نمونه‌های برجسته‌ای در تلفیق مدرنیته و سنت اسلامی مطرح است. در مقابل، مسجد ولیعصر با طراحی متفاوت و حذف برخی از عناصر معماری اسلامی مانند گنبد و مناره، نمایانگر یک تغییر اساسی در طراحی مساجد معاصر ایران است.

جدول ۱- توصیف مساجد مورد بررسی (مأخذ: نگارندگان)

نمونه	تاریخ	معمار	محور قبله	گنبد	مناره	تزئینات	محوطه مسجد
مسجد دانشگاه تهران	۱۳۴۵	فرمانفرمانیان	در جهت قبله	تخت	استوانه‌ای	کاشی هفت‌رنگ با	دارای آب‌نما و محوطه در جهت شمالی جنوبی
مسجد امیر	۱۳۴۶	امیر نصرت و یوسف شریعت زاده	قرارگیری شبستان در جهت قبله	فاقد گنبد به شکل سنتی	تک مناره تندیس به شکل پلکان	کاشی کاری	-----
مسجد الجواد	۱۳۵۰	مصطفی ابراهیمی	بزرگ استفاده از پلان دوازده ضلعی	-----	-----	گره چینی بالای پنجره	-----
مسجد حضرت ابراهیم	۱۳۶۹	شهرام آبا	ساخت ساختمان در جهت قبله	هرمی شکل دندانه‌ای	تک مناره انتزاعی از مسجد سامرا	گچ‌بری، مقرنس، کاشی کاری معرق	قرارگیری در سایت نمایشگاه و آب‌نمای مستطیلی بزرگ
مسجد مصلی تهران	۱۳۶۵	پرویز مؤید عهد تاکنون	چرخش فضای شبستان در جهت قبله	گنبد به سبک اصفهانی	جفت مناره عظیم به سبک اصفهانی	کاشی کاری، گچ‌بری و چوب‌بری و گره چینی	دارای سایت عظیم و استفاده از حیاط مرکزی و طرح ۴ ایوانی
مسجد شهرک قدس	۱۳۷۲	مهندس طوسی	ساختمان مسجد در جهت قبله	گنبد با خیز کم	مناره استوانه‌ای عظیم	مقرنس، کاشی کاری، کاشی معرق	دارای حیاط، ایوان و پارکینگ اختصاصی
مسجد ولیعصر	۱۳۸۳ و ۱۳۹۲	رضا دانشمیر و کاترین اسپریدونوف	-----	-----	-----	فاقد تزئینات معماری اسلامی	قرارگیری در کنار سایت پارک دانشجو و تئاتر شهر

در ادامه بررسی، تحلیل دقیق‌تری از مناره و گنبد این مساجد انجام شده است. این تحلیل‌ها نشان می‌دهند که چگونه استفاده از عناصر مدرن در معماری مساجد، به تغییرات چشمگیری در شکل و فرم گنبد و مناره‌ها منجر شده است. به طور مثال، در مسجد تهران، سقف‌های تخت و استفاده از بتن در ساختار گنبد نشان‌دهنده تأثیر معماری مدرن بر این بخش از مسجد است. از طرفی دیگر، مسجد الجواد با حذف کامل گنبد و مناره، یک رویکرد کاملاً متفاوت را در پیش گرفته است که به سختی می‌توان آن را به‌عنوان یک مسجد شناسایی کرد. این تغییرات در طراحی، نشانه‌هایی از تحولات فرهنگی و اجتماعی در ایران معاصر است که بر معماری مساجد نیز تأثیر گذاشته است (جدول ۲).

جدول ۲: تحلیل مناره و گنبد مساجد مورد بررسی (مأخذ: نگارندگان)

نمونه	تحلیل گنبد	تحلیل مناره
مسجد دانشگاه تهران	سقف‌های تخت و مسطح و استفاده از بتن در ساختمان‌سازی هردو از ویژگی‌های معماری مدرن است که در این مسجد در طراحی گنبد بکار گرفته شده است.	مناره بتنی استوانه‌ای و تلفیق با شیشه که از عناصر شاخص معماری مدرن (شیشه و بتن) می‌باشند به‌صورت انتزاعی از مناره‌های سنتی و در خارج از بنای مسجد نمودار شده است.
مسجد امیر	فاقد گنبد به شکل سنتی گرد و مدور و استفاده از عناصر مدرن و ایجاد حجم مکعبی به‌صورت تخت بتنی و هرچه بالاتر می‌رود به شکل دندان‌های کوچک‌تر می‌شود در معرض نمایش قرار گرفته است.	عصر سنتی مناره به‌صورت بتنی و مدرن به شکلی انتزاعی و پله مانند و نمایش «وسيله» ای برای بالا رفتن، جانشین «مفهوم» بالا رفتن به‌عنوان مناره در نمای مسجد ظاهر شده است.
مسجد الجواد	این مسجد فاقد هرگونه گنبد در شکل سنتی، انتزاعی یا مدرن است و در طراحی آن به سبک مدرن این عنصر به‌طور کامل حذف گردیده است که تشخیص آن را به‌عنوان یک مسجد بسیار دشوار نموده است.	این مسجد فاقد مناره در شکل سنتی یا انتزاعی است و در طراحی این مسجد به سبک مدرن این عنصر به‌طور کامل حذف گردیده است.
مسجد حضرت ابراهیم <small>علیه السلام</small>	استفاده از سه گنبد هرمی شکل برگرفته از مقبره دانیال نبی، گنبد مرکزی بزرگ‌تر از گنبدهای کناری، نمای زیر گنبد اصلی با الهام از مسجد گوهرشاد و گنبدهای کناری با الهام از گنبد شاه نعمت‌ولی.	تک مناره رفیع در تضاد با گنبد هرمی شکل، سبک مناره برگرفته از مناره مسجد جامع شهر سامرا، قرارگیری مناره در پشت ساختمان مسجد و به‌صورت کاملاً جدا از ساختمان اصلی مسجد.
مصلی تهران	دارای ۷ گنبد متأثر از معماری گنبدهای ایرانی مناطق مختلف کشور، گنبد اصلی جزء بزرگ‌ترین گنبدهای جهان اسلام با بهره‌گیری از شیوه اصفهانی، کم کردن شیب گنبد و کنگره‌هایی که در انتهای آن طراحی شده بر قدرت فرمی گنبد افزوده است.	تعبیه ۱۴ گنبد در بخش‌های مختلف در طرح بنا، قرارگیری دو مناره اصلی مرتفع با ارتفاعی حدود ۱۴۰ متر در طرفین گنبد اصلی، تعبیه پله‌های مارپیچ که از میان آن آسانسور عبور می‌کند در داخل مناره‌ها.
مسجد شهرک قدس	استفاده از گنبد بتنی با فرمی متناسب با ویژگی‌های مصالح و نمایش بتن در نمای گنبد که از ویژگی‌های معماری مدرن است و روش ساخت با خیز کم که در تضاد با سردر رفیع مسجد قرار گرفته است شکوه مساجد سنتی را تداعی کرده است.	مناره‌های رفیع و ترکیب با مصالح کامپوزیتی و فلزی مدرن در سر در مسجد قرار گرفته است که یادآور مناره‌های رفیع و با شکوه دوره تیموری و بلاخص مناره و سردر مسجد جامع یزد است.
مسجد ولیعصر	به دلیل تفکر طراح مبنی بر تقدس تئاتر شهر این عنصر که در طرح قبلی مسجد به‌صورت بسیار رفیع و باشکوه وجود داشته است با برشی افقی کاملاً حذف گردیده است و تنها چند خط از آن در پلان بام ظاهر شده است.	در خصوص مناره نیز همانند گنبد با وجود تعبیه آن در شکلی کاملاً رفیع به سبک اصفهانی در طرح قبلی مسجد به‌طور کامل حذف گردیده و حتی نمودی از آن نیز باقی نمانده است.

تحلیل تزئینات و محوطه‌سازی مساجد نشان می‌دهد که چگونه معماران تلاش کرده‌اند تا با استفاده از عناصر مدرن و مواد نوین، فضای مساجد را با حفظ ارزش‌های سنتی اسلامی طراحی کنند. در برخی از این مساجد، مانند مسجد تهران، تلفیق تزئینات سنتی با مصالح نوین، نمایی متناسب با معماری مدرن و درعین‌حال حفظ جنبه‌های سنتی اسلامی ایجاد کرده است (جدول ۳). در مقابل، مساجدی مانند مسجد ولیعصر که به‌صورت کاملاً مدرن و با حذف تزئینات سنتی ساخته شده‌اند، نمایانگر تغییری بنیادین در نحوه نگرش به طراحی مساجد هستند. این اختلافات نشان می‌دهد که چگونه معماران معاصر در تلاش بوده‌اند تا میان اصالت معماری اسلامی و نیازهای مدرن شهری تعادل ایجاد کنند.

جدول ۳: تحلیل تزئینات، منظر و محوطه‌سازی مساجد مورد بررسی (مأخذ: نگارنده)

نمونه	تحلیل تزئینات	تحلیل منظر و محوطه‌سازی مسجد
مسجد دانشگاه تهران	به‌کارگیری تزئینات سنتی با استفاده از مصالح نوین در بدنه بیرونی بنا دارای پوشش سنگی دو تیشه و مناره‌ها با پوشش سنگ بادبر با کتیبه به خط بنایی، ستون‌های حیاط بتنی و بالای دیوار حیاط کتیبه کاشی‌کاری شده به خط ثلث، گنبد و سقف گچی و به رنگ سفید، محراب کاشی‌کاری شده با طرح گل و گیاه و خط و طرح‌های اسلیمی.	مسجد دارای یک حیاط اصلی است که در حال حاضر در جهت شبستان و مسقف است و از آن برای خواندن نماز نیز استفاده می‌شود و نیز دارای یک حیاط فرعی با کارکرد عملکردهای جانبی همچنین با ایجاد اختلاف مصالح با دیگر ساختمان‌های دانشگاه مسجد کاملاً قابل تشخیص است
مسجد امیر	برای تزئینات این بنا تنها از کاشی‌کاری با تلفیق مصالح سنتی آجر و کاشی با مصالح معماری مدرن همچون سنگ مرمر و گرانیت استفاده شده است	این مسجد دارای حیاط داخلی و باز است و تنها شکل پلکانی مناره که با تفکری کاملاً مدرن شکل گرفته در نما و منظر بنای مسجد بکار رفته است
مسجد الجواد	در ساخت این مسجد به‌جز گره چینی بالای پنجره‌ها هیچ‌گونه تزئینات سنتی دیگری بکار نرفته است و فاقد تزئینات است.	فاقد محوطه‌سازی و طراحی منظر به شکل مرسوم و سنتی بوده و ساختمان آن هیچ شباهتی به مسجد نداشته و تشخیص آن به‌عنوان مسجد دشوار است.
مسجد حضرت ابراهیم (ع)	به‌کارگیری قوس‌های جناغی و تزئینات سنتی چون کاشی‌کاری، گره چینی، مقرنس و خطاطی به شکلی نوین در طرح بنا لحاظ شده است.	ایجاد جاذبه بصری در نمای مسجد با ایجاد تضاد رنگی - مستطیل سیاه رنگ ساختمان اصلی مسجد، مشابه کعبه مکرمه در تضاد مناره و گنبد‌های سفید رنگ - همچنین محوطه‌سازی مناسب در تلفیق با سایت نمایشگاه و آب‌نمای مقابل درب ورودی مسجد.
مصلی تهران	در تزئینات این مجموعه عناصر سنتی با ابداعات امروزی آمیخته شده‌اند، طرح تزئینات گنبد و جداره‌های مصلی نقش‌های بزرگ اسلیمی خودنمایی می‌کنند که بیانی نو از طرح‌های کاشی‌کاری است.	در مجموعه مصلی، از حوض‌ها و آب‌نماهای متعددی برای طراوت بخشیدن به محیط استفاده شده است و اهمیت ویژه به فضای سبز در طرح مسجد، به‌کارگیری ایوان‌های بدیع و نوگرایانه نسبت به مساجد سنتی.
مسجد شهرک قدس	استفاده از نمادها و فرم‌های سنتی و عناصر و تزئینات معماری اسلامی از قبیل مقرنس، کاشی‌کاری، کاشی معرق در پیوند با معماری مدرن و با سبکی جدید و نمایش سازه و مصالح مدرن مسجد به‌عنوان تزئینات.	عناصر سنتی مسجد از قبیل حیاط، ایوان و شبستان‌های جانبی در طرح تعبیه شده است و افزودن عناصر مدرنی همچون سالن اجتماعات، رستوران، بانک و ... به فضاهای مسجد باعث پویایی و تکامل مسجد شده.
مسجد ولیعصر	این مسجد به شکل کاملاً مدرن ساخته شده و فاقد تزئینات سنتی بوده و معیار تزئینات اندک که از ویژگی‌های مدرنیته است در طرح آن کاملاً رعایت گردیده و از اندک تزئینات آن نمایش بتن اکسپوز در نما می‌توان اشاره نمود.	این طرح فاقد محوطه‌سازی و طراحی منظر بوده و تنها به لطف قرارگیری در مجاورت سایت پارک دانشجو و تئاتر شهر از منظر آن‌ها بهره برده است. همچنین فرم و شکل و عدم تزئینات مختص مسجد باعث عدم تشخیص مسجد بودن این بنا گردیده است.

آنچه در برداشت‌های میدانی به نظر می‌رسد حاکی از آن است که معماران با استفاده از فرم‌های مدرن و هندسه‌های نوین، تلاش کرده‌اند تا ساختارهای جدیدی برای مساجد ایجاد کنند که هم نیازهای عبادی و هم عملکردهای شهری را برآورده سازد. به‌عنوان مثال، مسجد امیر با استفاده از پلان‌های شبکه‌ای متفاوت، فضایی مدرن و درعین‌حال متناسب با جهت‌گیری قبله ایجاد کرده است. از طرف دیگر، مسجد ولیعصر با استفاده از هندسه موجی و سیال در طراحی خود، نمایی دینامیک و غیرمتمرکز ارائه می‌دهد که نشانه‌ای از تأثیرات معماری مدرن بر فضای داخلی و جهت‌گیری مساجد است. این تحولات در فرم و پلان مساجد، بازتابی از تغییرات اجتماعی و فرهنگی را نمایش می‌دهد (جدول ۴).

جدول ۴: تحلیل فرم، پلان و جهت‌گیری مساجد مورد بررسی

نمونه	تحلیل فرم و پلان بنا	تحلیل جهت‌گیری حجم به سمت قبله
مسجد دانشگاه تهران	پلان شبستان مربع و دارای جهت‌گیری فضایی یکسان است، با وجود برخورداری از عناصری چون مناره و گنبد و عناصر سنتی دیگر سبک معماری آن از نظر فرم، فضا و مصالح متفاوت با سبک سنتی است و معمار اثر توانسته است پیوند مناسبی میان سنت و مدرنیته در این اثر ایجاد نماید.	حجم کلی مسجد نسبت به خیابان‌های ارتباطی دانشگاه تغییر جهت داده و در سمت قبله قرار گرفته است، همچنین عواملی چون ورودی‌های رو به قبله و تورفتگی‌های ورودی اصلی، تأکید بر جهت قبله نموده‌اند.
مسجد امیر	نمود معماری این بنا از خارج مسجد است، چون حیاط داخلی و باز به روی مردم دارد و فضای داخلی از همان تفاهم سایر مساجد برخوردار است، پلان ساختمان دارای دو محور با دو شبکه متفاوت است که بر روی یکدیگر قرار گرفته است.	معمار اثر در طراحی فرم و پلان با قرار دادن دو محور با دو شبکه متفاوت بر روی یکدیگر - یکی شبکه شمالی، جنوبی و به‌موازات تقسیمات هندسی سایت و شبکه دوم با اختلاف زاویه ۴۵ درجه نسبت به شبکه اول - شبستان رو به قبله را به وجود آورده است.
مسجد الجواد	فرم بنای مسجد تندبسی به شکل منشوری دوازده ترک و مرتفع است. کشیدگی بنا، پنجره‌های عمودی و قامت مرتفع آن یادآور کلیساهای گوتیک است که شاید معماری صرفاً تقلیدی از معماری غرب را به نمایش گذاشته است.	به دلیل استفاده از پلان دوازده ضلعی مسجد که در وسط سایت قرار گرفته است مشکل جهت‌گیری بنا به سمت قبله مرتفع شده است.
مسجد حضرت ابراهیم <small>علیه السلام</small>	فرم و شکل بنای اصلی، با الهام از کعبه معظم که الگوی اصلی مساجد بوده است شکل گرفته که در نما نیز با استفاده از مصالح سیاه رنگ این الهام را به نمایش گذاشته است و مناره نیز به‌صورت بنایی مستقل در پشت ساختمان قرار گرفته است.	به دلیل قرارگیری در سایت وسیع نمایشگاه بین‌المللی بدون محدودیت خاصی ساختمان مکعب شکل مسجد در جهت قبله ساخته شده است.
مصلی تهران	در طراحی معماری مصلی از اعداد خاص استفاده شده و همچنین فرم‌ها، عناصر و نام‌های آشنا در معماری مصلی تهران شاخص می‌باشد. در طرح معماری مصلی عناصر سنتی با ابداعات امروزی آمیخته شده است.	محور اصلی طرح مصلی که طولانی‌ترین محور طرح است، در جهت قبله قرار داشته و همه ساختمان‌ها به تبعیت از این محور، در جهت قبله یا عمود بر آن هستند.
مسجد شهرک قدس	تبعیت فضاهای اصلی مسجد از هندسه منظم و راست گوشه و طراحی فضاهای جنبی با هندسه‌ای متناسب با پتانسیل‌های زمین که مثلثی شکل.	ساختمان اصلی مسجد و فضاهای آن محور طراحی قرار گرفته است که در جهت قبله شکل گرفته‌اند و مابقی فضاها به شکل مناسب در اطراف آن چیده شده.
مسجد ولیعصر	حجم کلی اثر شباهت زیادی به سجده کردن بنای مسجد در مقابل تناثر شهر دارد همچنین طراحی مسجد دارای هندسه موجی و سیال است که مانع ایجاد حس تمرکز در فضای شبستان می‌شود.	با استفاده از فرم و هندسه موجی و سیالی بکار رفته در طرح، شبستان مسجد در سمت قبله شکل گرفته است.

۵- بحث و نتیجه گیری

بررسی نمونه‌های مختلف مساجد معاصر ایران نشان می‌دهد که این بناها در طول زمان، تغییرات قابل توجهی در طراحی و ساختار خود تجربه کرده‌اند. این مساجد، از معماری سنتی اسلامی تا نوآوری‌های مدرن را در بر می‌گیرند و تنوع زیادی در ویژگی‌های معماری خود دارند. تحلیل نمونه‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که معماران ایرانی در دهه‌های اخیر به‌طور مستمر تلاش کرده‌اند تا با ترکیب عناصر مدرن، طراحی‌های نوآورانه‌ای را ارائه دهند. این تحلیل شامل بررسی ویژگی‌های مختلف معماری همچون محور قبله، نوع گنبد، مناره‌ها، تزئینات و محوطه مساجد است که به‌خوبی تغییرات در طراحی معمارانه را بازتاب می‌دهد.

برای مثال، مسجد دانشگاه تهران با طراحی عبدالعزیز فرمانفرمانیان، نشان‌دهنده تلاقی سنت و مدرنیته است. در این مسجد، تغییر در جهت قبله و استفاده از گنبد تخت و مناره استوانه‌ای، عناصر مدرن را با طراحی سنتی ترکیب کرده است. در مقابل، مسجد ولیعصر، با حذف برخی از عناصر سنتی مانند گنبد و مناره، نشان‌دهنده تغییرات عمده در طراحی مساجد معاصر ایران است. این تغییرات، به‌ویژه در طراحی گنبد و مناره‌ها، تأثیرات عمیقی از تحولات فرهنگی و اجتماعی را منعکس می‌کنند.

تحلیل دقیق‌تری از گنبدها و مناره‌های مساجد نشان می‌دهد که چگونه استفاده از عناصر مدرن، تغییرات قابل توجهی در شکل و فرم این اجزاء ایجاد کرده است. به‌عنوان مثال، در مسجد دانشگاه تهران، گنبد تخت و استفاده از بتن، تأثیرات معماری مدرن را به نمایش می‌گذارد. به‌طور مشابه، مسجد الجواد با حذف کامل گنبد و مناره، رویکردی کاملاً متفاوت را در پیش گرفته که به‌سختی می‌توان آن را به‌عنوان یک مسجد شناسایی کرد. این تغییرات در طراحی، بازتابی از تحولاتی است که در جامعه معاصر ایران در حال وقوع است. تزئینات و محوطه‌سازی مساجد نیز به‌خوبی نشان‌دهنده تلاش معماران برای ادغام ارزش‌های سنتی اسلامی با عناصر مدرن است. مساجدی مانند مسجد تهران با تلفیق تزئینات سنتی و مصالح نوین، نمایی متناسب با معماری مدرن را ایجاد کرده‌اند. در مقابل، مسجد ولیعصر با حذف کامل تزئینات سنتی و استفاده از طراحی مدرن، نمایانگر تغییری بنیادی در نحوه طراحی مساجد است. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تلاش معماران برای ایجاد تعادل میان اصالت اسلامی و نیازهای مدرن شهری است.

در نهایت، فرم و پلان مساجد معاصر نیز نشان‌دهنده تغییرات قابل توجهی در طراحی این بناها است. معماران با استفاده از فرم‌های مدرن و هندسه‌های نوین، تلاش کرده‌اند تا نیازهای عبادی و عملکردهای شهری را برآورده سازند. به‌طور مثال، مسجد امیر با استفاده از پلان‌های شبکه‌ای متفاوت، فضایی مدرن و درعین‌حال متناسب با جهت‌گیری قبله ایجاد کرده است. همچنین، مسجد ولیعصر با استفاده از هندسه سیال در طراحی خود، نمایی دینامیک و غیرمتمرکز ارائه می‌دهد. این تحولات در فرم و پلان مساجد، به‌خوبی بازتابی از تغییرات اجتماعی و فرهنگی را به نمایش می‌گذارد.

۶- منابع

- ۱- احمدی، بابک (۱۳۷۷). مدرنیته و اندیشه انتقادی. تهران: نشر مرکز.
- ۲- بانی مسعود، امیر (۱۳۸۸). معماری معاصر ایران: در تکاپوی بین سنت و مدرنیته. تهران: انتشارات هنر معماری قرن.
- ۳- باور، سیروس (۱۳۸۸). نگاهی به پیدایی معماری نو در ایران. تهران: نشر فضا.
- ۴- پیرنیا، محمد کریم (۱۳۶۹). شیوه‌های معماری ایرانی. تهران: نشر هنر.
- ۵- حبیبی، محسن (۱۳۸۴). شرح جریان‌های فکری معاصر و شهرسازی در ایران معاصر. کنگره بین‌المللی تاریخ معماری و شهرسازی ایران.
- ۶- حداد، پیمان؛ و فروتن، منوچهر (۱۳۹۷). بررسی مؤلفه‌های معماری در مساجد معاصر ایران: رویکردها و روش‌ها، فصلنامه مطالعات محیطی هفت حصار، ۷(۲۵)، ۵-۱۸. [dor:20.1001.1.23225602.1397.7.25.3.5](https://doi.org/10.1001.1.23225602.1397.7.25.3.5)
- ۷- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۸۹). کثرت‌گرایی و وحدت در معماری داخلی مساجد. فصلنامه معماری و فرهنگ، ۲۹، ۱۳-۶.

- ۸- عسگری، علی؛ و محمدی‌سالک، مریم (۱۴۰۰) سنجش انگاره‌های قیاسی از منطق روش‌شناسی در الگوگیری تاریخی معماری معاصر ایران. فصلنامه تخصصی معماری، مرمت و شهرسازی رف، ۱(۱)، ۱۹-۳۸.
- ۹- قاسمی، زهرا؛ و افشاری، مرتضی (۱۴۰۱). تحلیل معماری مسجد تئاتر شهر تهران بر مبنای شاخص‌های هنر اسلامی. جستارنامه فرهنگ و هنر اسلامی، ۳(۲)، ۸۰-۱۰۶.
- ۱۰- قبادیان، وحید (۱۳۸۲). مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۱۱- قبادیان، وحید (۱۳۹۲). سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران. تهران: انتشارات علم معمار.
- ۱۲- مجتهدزاده، روح‌الله؛ و نام‌آور، زهرا (۱۳۹۱). مساجد معاصر و احیای هویت قدسی، مجله صفا، ۲۱(۴)، ۲۱-۳۲.
doi:20.1001.1.1683870.1390.21.4.2.6
- ۱۳- مزینی، منوچهر (۱۳۷۶). از زمان و معماری. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- ۴۴- موسوی، سید محسن؛ و فوجانی، محیا (۱۴۰۱). تأثیر جهت قبله بر سلسله‌مراتب حرکتی در مساجد با واکاوی در سبک‌های معماری ایرانی- اسلامی، نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی، ۹(۴)، ۴۵-۵۸.
doi:10.52547/jria.9.4.4
- ۱۵- نقره‌کار، عبدالحمید (۱۳۹۳). ارزیابی و نقد طرح و ساختمان جدید مسجد ولیعصر علیه السلام در مجاورت تئاتر شهر (تهران). پژوهش‌های معماری اسلامی، ۱(۲)، ۲۳-۳۹.
- 16- Curiis, W. (1999). oo drn rrchtttt t re sinee 0000, London 2222, rr. ... *L'architettura moderna del Novecento*, Bruno Mondadori, Milano.

Modernity and its Effects on the Architecture of Contemporary Mosques in Iran

Seyed Ehsan Mousavi^{1*}, Mohsen Golriz²

1. Department of Architecture, Yadgar Imam Khomeini Shahre Ray Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

ehsan_mousavi0@yahoo.com

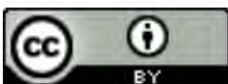
2. Department of Architecture, Shahab Danesh University, Qom, Iran.

Mohsenarchitect64@gmail.com

Abstract

In the contemporary era, one of the most important cultural features of contemporary philosophy is the phenomenon of modernity and as a style, modernism. Modern architecture, which emerged from the transformation of traditional societies, industrialization, and change in lifestyle and perspective in the West, has influenced the architecture and urban planning of Iran more than other Western architectural styles. This modern perspective, adopted by modern and academic architects of the new generation, has had a great impact on the design of buildings, including the design of mosques. One of these most important effects has been the change in the form and spaces of the building in the contemporary era. Among these, the variety and imaginative patterns in mosque design are extensive, and it is not possible to attribute specific shape characteristics to mosques. This article aims to explore the design trends of mosques in the contemporary era under the influence of modernity, and by identifying indicators, provides a description and analysis that classifies these designs. The research method in this article is descriptive-analytical, and the information was collected through library and documentary sources. Ultimately, based on the studies conducted, it can be acknowledged that some special works in architecture (such as shrine buildings) possess a stable core that transcends time, which can be considered the soul and essence of the work.

Keywords: Modern Architecture, Mosque Design, Modern Mosques, Influence of Modernity.

This Journal is an open access Journal Licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License

(CC BY 4.0)